

DOI 10.4467/25439561KSR.22.009.16361

IVICA MATIČEVIĆ

 <https://orcid.org/0000-0001-7904-6113>

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Zagreb

ZABORAV I IDEOLOGIJA. O RECEPCIJI I SUDBINI HRVATSKIH KNJIŽEVNIH KRITIČARA KOJI SU OBJAVLJIVALI ZA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE (1941-1945)

OBLIVION AND IDEOLOGY. ON THE RECEPTION AND FATE OF CROATIAN LITERARY CRITICS PUBLISHING IN THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA (1941-1945)

Sažetak

Rad donosi analitički prikaz sudbine izabranih hrvatskih književnih kritičara/pisaca (V. Nikolić, A. Bonifačić, A. Barac...) koji su pisali kritike i eseje za postojanja Nezavisne Države Hrvatske (1941-1945). Nakon završetka Drugog svjetskog rata dolazi do osnutka komunističke Jugoslavije te zabrane objavljivanja, uz istodobno prešućivanja i zaborav hrvatske književnosti napisane za NDH. S druge strane, nakon raspada Jugoslavije 1991. i domovinskog rata u Hrvatskoj dolazi do rehabilitacije pojedinih tema, pisaca i njihovih djela koja su bila zabranjena i izložena trajnom zaboravu za vrijeme socijalističkog političkog sistema. Temeljno uporište ovoga rada je pokušati ponuditi odgovor na pitanje: kako i u kolikoj mjeri ideologija i politička diktatura jednoga razdoblja može utjecati na recepciju književnih i kulturnih vrijednosti nastalih za vrijeme drukčijeg ideološkog i političkog sistema.

Abstract

The paper provides an analytical account of the fate of selected Croatian literary critics/writers (V. Nikolić, A. Bonifačić, A. Barac...) who wrote reviews and essays in the

Independent State of Croatia (1941-1945). After the end of the Second World War, communist Yugoslavia was founded and the publication was banned, and Croatian literature written in the NDH fell into oblivion. On the other hand, after the breakup of Yugoslavia in 1991 and the civil war in Croatia, there is a rehabilitation of certain topics, writers and their works that were banned and faced the risk of oblivion during the socialist political system. The fundamental basis of this work is to try to answer the question: how the ideology and political dictatorship of one period can influence the reception of literary and cultural values created during a different ideological and political system.

Ključne riječi: ideologija i estetika, politika i književnost, hrvatska književna kritika, književnost za NDH, recepcija književnog djela
 Keywords: ideology and aesthetics, politics and literature, Croatian literary criticism, Croatian literature in the Independent State of Croatia, reception of a literary work

Politički i ideološki povijesni kontekst u razvoju nacionalne književnosti iznimno je važan, jer od njega u dobroj mjeri zavisi raspon slobode u književnome stvaranju te ono što bismo u javnoj, društvenoj sferi prepoznavanja književnoga posla mogli nazvati percepcija i recepcija književnih djela. Vrlo je, naime, važno jesu li neka djela manje ili više vidljiva za čitatelje ili ih uopće nema u fondu nacionalne književne riječi. Dobro je poznato kolika je i kakva isprepletenost razvoja hrvatske književnosti s hrvatskom političkom dinamikom i praksom, koliko je politika i ideologija utjecala na književno stvaranje, oblikovanje tema, čak i formalne aspekte pojedinih žanrova...¹. Pojedino povijesno izdvojeno doba, a takvo je u prošlom stoljeću bilo četverogodišnje razdoblje Drugoga svjetskoga rata, naročito je zahvalno za analizu utjecaja ideologema na recepciju književnoga stvaranja. Rezovi nastaju na smjeni političkih i ideoloških obrazaca, a 1945. u hrvatskoj književnoj i kulturnoj praksi dolazi do sustavne i dosljedne revizije svega onoga što je u književnosti za četiri ratne godine, za trajanja Nezavisne Države Hrvatske, ostvareno i objavljeno u hrvatskim urbanim sredinama, budući da se hrvatska književnost stvarala i izvan njih, u okviru partizanskih postrojbi i ratnog djelovanja. Pritom ne treba smetnuti s uma kako književnost ne čine samo primarna književna djela nego svi oni tekstovi koji nastaju u zoni njihove pojavnosti i utječu barem donekle na njihove recepcijske tokove... Dakako, posrijedi je književna kritika koja kao pomna

¹ Vidjeti o tome u sljedećim knjigama: D. Jelčić, *Preporod književnosti i književnost preporoda*, Zagreb, Matica hrvatska, 1993; Idem, *Književnost u čistilištu*, Zagreb, Matica hrvatska, 1999; B. Donat, *Crni dossier. O zabranama u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1992; Idem, *Politika hrvatske književnosti i književnost hrvatske politike*, Zagreb, Matica hrvatska, 1998; Idem, *Društvo žrtvovanih hrvatskih pjesnika*, Zagreb, Dora Krupičeva, 1998; S. Lasić, *Krležologija ili povijest kritičke misli o Miroslavu Krležu I-VI*, Zagreb, Globus, 1989-1993; K. Nemeč, *Povijest hrvatskoga romana, knj. 2: od 1900. do 1945.*, Zagreb, Znanje, 1998.

pratiteljica književnih djela s njome trpi i dijeli identičnu sudbinu. Ostavljajući po strani činjenicu da svaki novi društveni i politički preustroj donosi i prekrajanje poželjnih i nepoćudnih književnih činjenica, pa tako je to i sa stvaranjem demokratske i neovisne hrvatske države u 1990-ima koja se mjestimice nekritički i netolerantno, dakle isključivo ideološki odnosila prema pojedinim fenomenima iz socijalističke Jugoslavije/Hrvatske, u ovome ću radu tek upozoriti, preko sudbine nekoliko izdvojenih i poznatih imena pisaca, na to kako je diktirani zaborav vladajuće ideologije od 1945. do 1990. uspio u zanemarivanju, prešućivanju i zabranjivanju percepcije i recepcije hrvatskih književnih kritičara/pisaca koji su za ratnih godina ostali u svojim gradovima i bavili se onim što su najbolje znali: pisanjem kritičkih prikaza i eseja. Dakako, u manje ili više, pače i u nepostojećem ideološkom ključu, ali je njihov najveći krimen nakon završetka rata bio zapravo izvan literarnog područja: nisu otišli u šumu i stavili se pod zapovjedništvo Titovih partizana! Valja naglasiti kako je većina hrvatskih intelektualaca, a među njima su dakako i pisci, prihvatila s velikom nadom osnutak neovisne hrvatske države, no vrlo su brzo postali svjesni kako NDH nije ono što su očekivali: na stalnim represijama i progonima nehrvatskoga stanovništva ne gradi se budućnost jedne moderne države, razočarenje je bilo vidljivo...². Većina hrvatskih pisaca povlači se u svoj intimni, duhovni svijet, i nastavlja pisati i objavljivati uglavnom po periodici, pokušavajući pronaći i osvojiti za sebe svoj prostor slobode. Ovdje ću, u ograničenom izboru navesti i predočiti one, u to vrijeme cijenjene i agilne hrvatske pisce i njihove književnokritičke i esejističke radove u kojima se vidi neposrednija povezanost s vladajućim režimom, odnosno njihovo zagovaranje takvih poetičkih književnih vrijednosti koja su bili u suprotnosti s režimom koji je tek dolazio i naposljetku izborio ratnu pobjedu, a koji je u zaboravu i prešućivanju pronalazio jedini mogući način njihova nepostojanja i brisanja iz bilo kakvog nacionalnog kolektivnog pamćenja. Zaborav kao metodologija nestanka, kazna za drukčije mišljenje, mjera dokidanja povijesnih i kulturoloških činjenica – bez obzira kako je i koliko beletristički ili pjesnički opus pojedinog pisca bio estetički vrednovan, kritički priznat i objektivno valjan. Navest ću i pisce kojima je bila strana bilo koja stranačka ili ideološka pripadnost u to vrijeme, ali su svejedno otrpjeli pokušaj prešućivanja i zaborava. Također, tu su i oni koji nisu bili ni pod kakvom prisilom ili stegom i mogli su nesmetano dalje pisati i u novim političkim uvjetima. Povijesni se obrat dogodio nakon raspada Jugoslavije i neposrednoga nestanka one političke i ideološke matrice koja je krojila sudbinu svih svojih građana, a posebice intelektualaca i pisaca nad kojima je pomno stražarila i oštrila represijske mjere. Hrvatska je nakon Jugoslavije revidirala negdašnje rigidno ponašanje jugoslavenskih vlasti,

---

² J. Horvat, *Preživjeti u Zagrebu. Dnevnik 1943-1945*, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, JAZU, NZMH, 1989.

nizom političkih istupa osudila njihovo djelovanje i radosno dočekala povratak svojih izbjeglih pisaca, emigranata iz Južne i Sjeverne Amerike i Europe. Od 1990-te, osnutkom i međunarodnim priznanjem Hrvatske kao samostalne države, svi oni doživljavaju neki oblik javnog priznanja, uručivani su im ordeni, objavljujane su im knjige kako nove tako i starije, sada pretiskane u vlastitoj domovini. Cijenjeni pisci među njima dobili su svoje mjesto i u prestižnim nakladničkim nizovima kao što su Matičina Stoljeća hrvatske književnosti, primjerice, Vinko Nikolić i Antun Bonifačić³.

Vinko Nikolić možda je najpoznatiji ali i najjednostavniji slučaj za čuvare komunističke ideologije! Pjesnik i kritičar koji je bio pripadnik ustaškog pokreta, neposredno djelatan u endehazijskim vojnim redovima, pred kraj rata imenovan i ustaškim satnikom nije imao nikakve šanse da u novostvorenoj jugoslavenskoj državi „preživi” kao pisac i književni kritičar. Suradnik više periodičkih izdanja u NDH bio je vjeran književni kritičar aktualne književne produkcije, a o njoj je pisao, uglavnom, poštujući i naglašavajući estetičke kriterije. Uglavnom, ali ne uvijek! Dovoljno je pregledati samo neke njegove kritičke napise iz najčitanijeg dnevnika za NDH, „Hrvatskoga naroda”⁴. Vinko Nikolić je nedvosmisleno agitirao za nastanak ustaške hrvatske književnosti kojoj će u temelju biti dužnosti i obveze njezinih književnika spram izgradnje nacionalne države. Balansirajući između estetike i tendencije, zagovarajući uglavnom umjetnički kriterij kao primarni kriterij u određivanju vrijednosti književnoga djela, Nikolić je nerijetko zapadao u proturječja naglašavajući i preneglašavajući tematsko-idejni aspekt (napose domoljublje i hrvatstvo) postavljajući ga na taj način osnovnim kritičkim mjerilom umjetničke vrijednosti. Tada je ideološka matrica nadvladala poetički program, oslanjanje na estetiku palo bi redovito u zaborav, a kritika književnosti postajala bi deklamacija stranačkoga, ovdje ustaškoga programa. Zato i ne čudi što je u njegovim napisima u „Hrvatskome narodu” prevladavala tzv. impresionistička patetika u razmatranju motivsko-idejnoga sloja, tj. neka vrsta Nikolićeva samodostatnog zadovoljstva ako se pokazalo, prema tim mjerilima, da je pojedini autor bio izrazito domoljubno ra-

³ Analizu književnokritičkih priloga u periodičkim publikacijama za četiri ratne godine predočio sam u monografiji: I. Matičević, *Prostor slobode. Književna kritika u zagrebačkoj periodici za Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb, Matica hrvatska, 2007. Tamo sam detaljno opisao, uz tridesetak drugih kritičara, i prinosе Vinka Nikolića i Antuna Bonifačića književnokritičkoj slici toga razdoblja, tako da za potrebe ovoga rada izdvajam manji (u međuvremenu pronašao sam i novu građu), ali najzanimljiviji dio iz njihovih ukupnih priloga u periodici ratnoga vremena. Zajedno s književnikom Markom Čovićem, inače osobnim tajnikom Mile Budaka i urednikom *Hrvatske revije*, Nikolić i Bonifačić najvažniji su zagovaratelji tzv. nove poetike hrvatske književnosti, novog poretka. Čović nije ni približno važan kao pisac kao što su to Nikolić i Bonifačić, otud i razlog zašto je on danas zaboravljen u korpusu hrvatske književnosti, a knjige njih dvojice još se uvijek tiskaju, čitaju i posuđuju u knjižnicama.

⁴ „Hrvatski narod” su bile najtiražnije dnevne novine koje su počele izlaziti još za kraljevske Jugoslavije 1939, a prestale su izlaziti dva dana prije nego će u Zagreb ući partizani, 06.05.1945.

spoložen i promicatelj samostalne i neovisne hrvatske države, a to je zapravo svjedočilo o iznimnoj snazi i važnosti književnoga posla i umjetničke književnosti u povijesti hrvatskoga naroda, napose kulture i književnosti. Nikolić se posebno osvrnuo na one pisce koje je smatrao naročito zaslužnima za iskazivanje domoljublja u svojim djelima, a to su Luka Botić i Eugen Kumičić, o čijem nas životu i radu, u povodu obljetnica njihove smrti, izvještava u duljim preglednim književnopovijesnim esejima⁵. Autoru je napose bilo važno podcrtati Botićevo značenje „na drugim područjima narodnoga života”, njegov lik „žarkog rodoljuba i borca, čelik-značaj”. Ponajprije, ističe Nikolić, Botić pokazuje sve odlike poštenoga i ponosnoga karaktera, jer je jasno odbio postati jedan od činovnika u Bachovoj administraciji – na taj je način, drži Nikolić, bez obzira što je bio i bolestan i nemoćan „sačuvao svoj častni hrvatski obraz sina splitskog pučanina”. Odmah do toga je Botićeva misao o jedinstvenome hrvatskom narodu, bez obzira na konfesiju, u kojem su pojedinci jednodušni „u ljubavi prema Domovini”. To je bila temeljna snaga hrvatskoga naroda. I naposljetku, sigurno ne manje važno, što je i preklapljivo s tada aktualnim stanjem oko povratka Dalmacije pod ingerenciju NDH, Luka Botić je „prvoborac” one zaglavne misli da se u jedinstvenu državnu cjelinu Dalmacija spoji i poveže sa sjevernom Hrvatskom, „da ona lijepa zemlja uz more pripada prekovlebitskoj braći, kao nedjeljiva cjelina i zajednica”. Nikolić se u oba eseja, i u slučaju Botića i u slučaju Kumičića, ne postavlja kao inovator-istraživač i uvjerljivi kritički posrednik, on iznosi o obojici ono što je i prije bilo poznato iz stručne opservacije, samo što je sada, u njegovoj optici, sustavno i pomno predočeno čitateljima, na jednome mjestu, skraćeno u gustom esejističko-preglednom slogu. Zato i može, na temelju ovjerenih i opisanih književnih vrijednosti, naglasiti i izdvojiti svoj sud o njihovu iznadknjiževnu značaju i značenju. Svakako se oslanjajući na Matoša kao književnoga prosuditelja, Nikolić smatra kako Kumičić, kao „jedan od najgorljivijih i najčastnijih” hrvatskih nacionalista, „nije samo slavitelj prošlosti i tješitelj budućnosti, nego i viestnik budućnosti, pobornik slobodne Hrvatske”. Naravno da je to bilo potrebno istaći u vrijeme kada se Istra teritorijalno vraća Hrvatskoj nakon kapitulacije Italije, bez obzira što istarski prostor kontroliraju njemačke snage i što istarsku sudbinu u Hrvatskoj još itekako čekaju teške političke i diplomatske bitke. Pa ipak, Nikolić u svome dohvaćanju i zagovaranju ideologije nauštrb estetike nigdje nije otišao tako daleko kao u poduljem tekstu-prikazu poezije o Anti Paveliću. Posrijedi je očiti primjer ideološkoga sljepila i/ili dodvoravanja vladajućoj ideologiji, vlasti i rigidnoj ustaškoj misli u književnosti. Između usputnih, slučajnih redaka u kojima se samo spominje motivski sloj i stilsko-

---

⁵ V. Nikolić, *Pjesnik i rodoljub Luka Botić o 80. godišnjici njegove smrti* (22.08.1863), „Hrvatski narod” 1943, t. V, nr 815, s. 4; Idem, *Književnik, čovjek i borac Eugen Kumičić o 40. godišnjici smrti*, „Hrvatski narod” 1944, t. VI, nr 1034, s. 6.

-izražajna sredstva (ornatus) što ga pojedini autori upućuju poglavniku (Panjkota, Vitković, Budak, Lendić, Puljiz, Škarpa, Korner, Cvitan, Trontl, Đarmati, Klarić, Fržop...), Nikolić sastavlja tekst-laudu, neku vrstu političkog pamfleta posvećenoga liku i djelu velikoga vođe⁶. Ne samo naivan, valjalo je u to vrijeme u srpnju 1944., kada je većini hrvatskih intelektualaca moralo biti jasno o kakvoj se nacionalnoj prevari i zabludi radi, biti izrazito indoktriniran, da ne spomenem neku grublju i izravniju riječ, pa vjerovati da je diktatura ustaškog režima s Pavelićem na čelu sposobna bilo što pozitivno promijeniti i donijeti Hrvatima bilo kakvu nacionalnu, socijalnu i duhovnu korist i sreću. Za Nikolića Pavelić je i dalje, pače i više od toga, visokomoralna osoba, spasitelj Hrvata, primjer vrhunskog državnog stratega, a k tomu i sam pjesnik, humanist...: nema sumnje da su za Nikolića spomenute pjesme i njihovi autori zrcalo istinske domoljubne odgovornosti i svijesti za budućnost Hrvata i njihove države. Glede estetske vrijednosti pjesama o Poglavniku, s potpunim zanemarivanjem analitičkog aspekta, diletantski zaključuje kako je „velik dio spomenutih pjesama i s književnoga stajališta posve uspio”, i to je sve. I ništa. Niti ijednoga suvisloga retka o tzv. objektivnoj strukturi predočenih pjesničkih tvorbi. Estetika kao *sluškinja* ideologije.

Nakon Vinka Nikolića, koji povratkom u domovinu u 1990-ima doživljava duhovnu i materijalnu satisfakciju, jer je primljen sa svim počastima od političkoga vrha, pa je čak ušao i kao zastupnik u hrvatski parlament, ali i uvažavan kao jedan od najvažnijih emigrantskih pisaca (uz Luku Brajnovića, Viktora Vidu i Borisa Marunu) i legendarni urednik „Hrvatske revije” od većine kolega u samome Društvu hrvatskih književnika i Matici hrvatskoj, valja istaći i Antuna Bonifačića koji je kao pjesnik postao poznat i priznat još u 1930-ima. I za Bonifačića, kao i za Nikolića, Pavelić je konačna karika u lancu vjekovnih hrvatskih nastojanja da zagospodare svojim teritorijem u vlastitoj državi. Snaga Hrvata, podjednako vojna i umjetnička, krije se u sprezi kršćanstva i seljačke povezanosti s tлом i prirodom, i sve što su Hrvati dali europskoj kulturi i umjetnosti proizlazi iz te jednostavne činjenice, ističe u jednom napisu u tjedniku „Spremnost”⁷. Dobar poznavatelj povijesti hrvatske književnosti, ali i vrlo kultiviran kritičar koji je znao prepoznati i opisati elemente objektivne književne strukture, Bonifačić je, poput Nikolića, stalni promicatelj službene ideologije. To je vidljivo i u njegovoj ocjeni, kritičkom

⁶ Idem, *Opjevani Poglavnik*, „Hrvatski narod” 1944, t. VI, nr 1083, ss. 6-7.

⁷ A. Bonifačić, *Između Jupitera i Marsa*, „Spremnost” 1944, t. III, nr 98, s. 9. „Spremnost” je bio tjednik namijenjen intelektualnim slojevima hrvatskoga čitateljstva. Smatra se da su to bile najbolje uređivane novine u hrvatskom novinstvu, jer su imale dobro strukturirane i vođene rubrike, od političkih do kulturnih. U „Spremnosti” surađuju najvažniji hrvatski pisci iz svih područja humanistike, a dugogodišnji mu je urednik bio Tias Mortigija koji je bio u stalnom i prikrivenom sukobu s ustaškim vlastima. Uspio je održati „Spremnost” na zavidnom intelektualnom nivou pune dvije godine prije nego je smijenjen. Vidjeti o tome u knjizi: T. Mortigija, *Moj životopis*, Zagreb, NZMH, 1996.

prikazu hrvatske lirike između dva rata nastalome u povodi izlaska istoimene antologije⁸. Iskazujući svoje zadovoljstvo što su hrvatski pjesnici očitovali nedvosmislenu patrijarhalnu povezanost s tlom i vlastitim domom, jer je iz te povezanosti oduvijek izvirala hrvatska narodna snaga i narodni otpor, Bonifačić naglašava kako su „zemlja i mrtvi spasli i ovo pokoljenje od komunizma i dadaizma, taj zdravi konzervativizam i «zaostalost» pred očima lažne Europe pruža nam danas priliku, da pred pravom Europom pokažemo «suvremenost» naših pjesničkih motiva”. Zbog lakšeg snalaženja u autorskim poetikama i strukturi pjesničkih ostvarenja, Bonifačić korpus izabrane lirike u antologiji dijeli na konstruktivistički i retorički, tj. na pjesnike koji se približavaju u najljepšim ostvarenjima čarobnjacima riječi i pjesnike koji „znaju zapasti u sveti patos, neznaju uvijek odieliti pljevu od pšenice, diamante od ugljena, ali su zato razumljiviji, topliji i čovječniji od drugih, koji lako nestanu u riječima ili pretvore rieči u igru”. Bonifačić mjestimice analitički ulazi u aspekte izgradnje pjesničke strukture u izabranih autora iz antologije, pa uvjerljivo iznosi svoje poglede o odnosu slikarstva i poezije, o motivskoj i idejnoj raznolikosti uvrštenih pjesama, o izgradnji pjesničkog ritma naspram muzičkog, o metričkim osobinama zastupljene poezije... Bonifačić je u ovome kao i u drugim napisima mijesao vizuru dobrog poznavatelja književnosti s ideološkim supstratom bliskim ili identičnim „zdravom ustaškom duhu” kojega je dijelio s Nikolićem.

Ako Nikoliću i Bonifačiću ozbiljno možemo zamjeriti ili prigovoriti što su se „odmetnuli” u zagovaratelje režimske poetike stvaranja i što su mjestimice u svojim kritičkim prikazima i esejima naglašavali ono idejno, ideološko i stranačko u prosuđivanju umjetničkih radova, pa je otud i razumljivo (ali književno ne i opravdano!) da ih režim suprotne, komunističke ideologije pokušava protjerati iz nacionalnog književnog fonda, kritičarima poput Tona Smerdela, Radoslava Glavaša ili Ljubomira Marakovića, vrlo aktivnima u književnokritičkom diskursu za NDH, koji u svojim napisima ostaju do kraja vjerni estetičkim kriterijima u ocjeni književnih djela, u tome se smislu nema što prigovoriti. Pa ipak, i njih stiže moćna ruka koje-kakvih „časnih” ili prijekih sudova, pa se jedan od najtalentiranijih kritičara za NDH našao na listi „narodnih neprijatelja” i likvidiran je odmah nakon „oslobođenja”, bez suđenja dakako. Vrsni kritičar i polemičar, romanist Radoslav Glavaš bio je preveliki trn u oku nove vlasti, a možda ih je još više smetala činjenica da ih je hrabro dočekao u Zagrebu, ne želeći napustiti svoju domovinu jer je smatrao, svakako u zabludi, da nije ništa nikome skrivio⁹.

Posve je drukčiju sudbinu imao Antun Barac, i prije NDH veliko i značajno ime hrvatske književne historiografije. Novoj vlasti nije smetalo što je ugledni pro-

⁸ A. Bonifačić, *Izraz dvadesetgodišnje stvarnosti. Hrvatska lirika između dva rata*, „Spremnost” 1943, t. II, nr 46, ss. 9-10.

⁹ A.R. Glavaš, *Hrvatska književnost i duhovnost*, Zagreb, Dora Krupićeva, 1995.

fesor Filozofskog fakulteta zadržao svoju katedru, što je spremno ušao u novo-osnovanu Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti, a ni to što je Barac objavljivao po endehazijskoj periodici... dakako tekstove u kojima je prešutno i metaforički pisao protiv bilo kojeg oblika glasnog javnog angažmana kada topovi i puške tuku i riču, a književnom scenom dominiraju „književni komarci”¹⁰. Novi je režim u reviziji svih vrijednosti na polju kulture Barcu zasigurno uzeo u obzir to što je proveo pola godine u Staroj Gradiški gdje su ga zatočile ustaške vlasti misleći da je valjda mason, špijun ili nešto treće. Bilo kako bilo, Barac nije osjetio režimsku batinu, čak niti packu nove vlasti, pače se u njoj osjećao sasvim dobro, postupno i licemjerno potirući u novim tekstovima i knjigama ono o čemu je pisao za ustaške strahovlade¹¹.

Konačno, valja zaključiti kako novi jugoslavenski režim nije uspio posve postići svoj cilj, a to je da zabranom objavljivanja pojedinih knjiga i dosljednim prešućivanjem pojedinih pisaca u potpunosti isključi njihovo duhovno postojanje. I Nikolić i Bonifačić bili su silno aktivni u promociji svojih književnih pogleda preko svoje periodike, poglavito emigrantske „Hrvatske revije” i njezine knjižnice. Zato i izvjesna eksplozija njihovih izdanja i knjiga u 1990-ima koja se nastavila do danas. Stječe se dojam kako njih dvojica nisu niti otišli iz svoje domovine, toliko je snažna bila ta veza... Ali bila je to sudbina, unekoliko drukčija i zasigurno manje vidljiva, većine emigrantskih pisaca nakon 1945. koji su samo radili onaj posao što ga je odredila unutarnja potreba duha i srca: pisanje je način života i opstanka, a književna je riječ način prevladavanje svakodnevnice, neka vrsta utjehe i nade da će sutra biti bolje. Revizija književnih vrijednosti, pokušaj da se određeni autori zanemare i prešute, nastanak novih, a zapravo nazadnjačkih duhovnih kretanja... nije nažalost mimoišla ni novu hrvatsku vlast i njezine „jastrebove” u 1990-ima. Zaborav u ime ideologije, ovakve ili onakve, lijeve ili desne, liberalne ili diktatorske, ipak ne može trajno naštetiti estetski i emotivno značajnim ostvarenjima. Ostavlja tragove, stvara ožiljke, ponekad i značajne pukotine u recepciji... pa ipak, ljudski je i utješno, ma kako naivno to bilo danas kad se vodi rat na istoku Europe, još uvijek vjerovati da je pero moćnije od mača.

Literatura

Barac A., *Književni komarci*, „Hrvatska revija” 1943, t. XVI, nr 4, ss. 197-202.

Barac A., *Sloboda šutnje*, „Hrvatska revija” 1943, t. XVI, nr 10, ss. 549-556.

---

¹⁰ A. Barac, *Književni komarci*, „Hrvatska revija” 1943, t. XVI, nr 4, ss. 197-202; Idem, *Sloboda šutnje*, „Hrvatska revija” 1943, t. XVI, nr 10, ss. 549-556.

¹¹ Idem, *Bijeg od knjige*, Zagreb, Naprijed, 1965.

- Barac A., *Bijeg od knjige*, Zagreb, Naprijed, 1965, 298 ss.
- Bonifačić A., *Izraz dvadesetgodišnje stvarnosti. Hrvatska lirika između dva rata*, „Spremnost” 1943, t. II, nr 46, ss. 9-10.
- Bonifačić A., *Između Jupitera i Marsa*, „Spremnost” 1944, t. III, nr 98, s. 9.
- Donat B., *Crni dossier. O zabranama u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1992, 474 ss.
- Donat B., *Politika hrvatske književnosti i književnost hrvatske politike*, Zagreb, Matica hrvatska, 1998, 426 ss.
- Donat B., *Društvo žrtvovanih hrvatskih pjesnika*, Zagreb, Dora Krupićeva, 1998, 357 ss.
- Glavaš A. R., *Hrvatska književnost i duhovnost*, Zagreb, Dora Krupićeva, 1995, 441 ss.
- Horvat J., *Preživjeti u Zagrebu. Dnevnik 1943-1945*, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, JAZU, NZMH, 1989, 297 ss.
- Jelčić D., *Preporod književnosti i književnost preporoda*, Zagreb, Matica hrvatska, 1993, 153 ss.
- Jelčić D., *Književnost u čistilištu*, Zagreb, Matica hrvatska, 1999, 322 ss.
- Jelčić D., *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, Naklada Pavičić, 2004, 691 ss.
- Lasić S., *Krležologija ili povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži I-VI, Knj. III: Miroslav Krleža i Nezavisna Država Hrvatska*, Zagreb, Globus, 1989, 343 ss.
- Matičević I., *Prostor slobode. Književna kritika u zagrebačkoj periodici za Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb, Matica hrvatska, 2007, 551 ss.
- Mortgijija T., *Moj životopis*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1996, 112 ss.
- Nemec K., *Povijest hrvatskoga romana od 1900. do 1945*, Zagreb, Znanje, 1998, 315 ss.
- Nikolić V., *Pjesnik i rodoljub Luka Botić o 80. godišnjici njegove smrti (22.08.1863)*, „Hrvatski narod” 1943, t. V, nr 815, s. 4.
- Nikolić V., *Književnik, čovjek i borac Eugen Kumičić o 40. godišnjici smrti*, „Hrvatski narod” 1944, t. VI, nr 1034, s. 6.
- Nikolić V., *Opjevani Poglavnik*, „Hrvatski narod” 1944, t. VI, nr 1083, ss. 6-7.

References

- Barac A., *Književni komarci* [Literary Mosquitoes], “Hrvatska revija” [Croatian Revue] 1943, vol. XVI, no. 4, pp. 197-202.
- Barac A., *Sloboda šutnje* [Freedom of Silence], “Hrvatska revija” [Croatian Revue] 1943, vol. XVI, no. 10, pp. 549-556.
- Barac A., *Bijeg od knjige* [Escape from the Book], Zagreb, Naprijed, 1965, 298 pp.
- Bonifačić A., *Izraz dvadesetgodišnje stvarnosti. Hrvatska lirika između dva rata* [An Expression of Twenty Years of Reality. Croatian Poetry between the Two World Wars], “Spremnost” [Readiness] 1943, vol. II, no. 46, pp. 9-10.

- Bonifačić A., *Između Jupitera i Marsa* [Between Jupiter and Mars], "Spremnost" [Readiness] 1944, vol. III, no. 98, p. 9.
- Donat B., *Crni dossier. O zabranama u hrvatskoj književnosti* [Black Dossier. On Bans in Croatian Literature], Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1992, 474 pp.
- Donat B., *Politika hrvatske književnosti i književnost hrvatske politike* [Politics of Croatian Literature and Literature of Croatian Politics], Zagreb, Matica hrvatska, 1998, 426 pp.
- Donat B., *Društvo žrtvovanih hrvatskih pjesnika* [Society of Sacrificed Croatian Poets], Zagreb, Dora Krupićeva, 1998, 357 pp.
- Glavaš A.R., *Hrvatska književnost i duhovnost* [Croatian Literature and Spirituality], Zagreb, Dora Krupićeva, 1995, 441 pp.
- Horvat J., *Preživjeti u Zagrebu. Dnevnik 1943-1945* [To Survive in Zagreb. Diary 1943-1945], Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, JAZU, NZMH, 1989, 297 pp.
- Jelčić D., *Preporod književnosti i književnost preporoda* [Revival of Literature and Literature of Revival], Zagreb, Matica hrvatska, 1993, 153 pp.
- Jelčić D., *Književnost u čistilištu* [Literature in Purgatory], Zagreb, Matica hrvatska, 1999, 322 pp.
- Jelčić D., *Povijest hrvatske književnosti* [History of Croatian Literature], Zagreb, Naklada Pavičić, 2004, 691 pp.
- Lasić S., *Krležologija ili povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži I-VI, Knj. III: Miroslav Krleža i Nezavisna Država Hrvatska* [Krležology or History of Criticism about Miroslav Krleža. Book 3: Miroslav Krleža and the Independent State of Croatia], Zagreb, Globus, 1989, 343 pp.
- Matičević I., *Prostor slobode. Književna kritika u zagrebačkoj periodici od 1941. do 1945* [Space of Freedom. Literary Criticism in a Zagreb Periodicals between 1941 and 1945], Zagreb, Matica hrvatska, 2007, 551 pp.
- Mortgijja T., *Moj životopis* [My Biography], Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1996, 112 pp.
- Nemec K., *Povijest hrvatskoga romana od 1900. do 1945* [History of Croatian Novel from 1900 till 1945], Zagreb, Znanje, 1998, 315 pp.
- Nikolić V., *Pjesnik i rodoljub Luka Botić o 80. godišnjici njegove smrti (22.08.1863)* [Poet and Patriot Luka Botić in Occasion of 80th Anniversary of his Death 22. 08. 1863], "Hrvatski narod" [Croatian People] 1943, vol. 5, no. 815, p. 4.
- Nikolić V., *Književnik, čovjek i borac Eugen Kumičić o 40. godišnjici smrti* [Writer, Man and Fighter Eugen Kumičić in Occasion of 40th Anniversary of his Death], "Hrvatski narod" [Croatian People] 1944, vol. VI, no. 1034, p. 6.
- Nikolić V., *Opjevani Poglavlak* [The Celebrated Ustasha Leader], "Hrvatski narod" [Croatian People] 1944, vol. VI, no. 1083, pp. 6-7.